

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14827394>

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA KISHILIK OLMOSHLARINI O‘RGANISH METODIKASI

Suyunboyeva Dilshoda

Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika universiteti
Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 202 guruh talabasi

M.A.Hamrayev

Ilmiy rahbar: Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika universiteti
Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti dotsenti, filologiya fanlari nomzodi

E-mail: m.a.hamrayev@gmail.com

Annotatsiya. *Boshlang‘ich sinflarda kishilik olmoshlari muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang‘ich sinflarda asosan kishilik olmoshlari o‘tiladi. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf kishilik olmoshlari haqida umumiy tushuncha yoritilib beriladi. Shuningdek, maqolada kishilik olmoshlarini samarali o‘rgatishga xizmat qiluvchi interfaol metodlar, o‘yin texnologiyalari va ko‘rgazmali vositalardan foydalanish bo‘yicha tavsiyalar berilgan.*

Kalit so‘zlar: *so‘z turkumi, olmosh, predmet, metod, kishilik olmoshlari, mashqlar.*

Аннотация. *Личные местоимения играют важную роль в начальных классах. В младших классах используются преимущественно личные местоимения. В этой статье дается общее представление об элементарных личных местоимениях. Также в статье даны рекомендации по использованию интерактивных методов, игровых технологий и наглядных пособий для эффективного обучения личным местоимениям.*

Ключевые слова: *словосочетание, местоимение, подлежащее, метод, личные местоимения, упражнения.*

Abstract. *Personal pronouns are important in primary grades. In elementary grades, Personal pronouns are used mainly. This article provides a general understanding of elementary personal pronouns. Also, the article gives recommendations on the use of interactive methods, game technologies and visual aids that serve to effectively teach personal pronouns.*

Key words: *word group, pronoun, subject, method, personal pronouns, exercises.*

Boshlang'ich ta'limda faqat kishilik olmoshlari o'rganiladi. 4-sinfda kishilik olmoshlari haqidagi dastlabki umumiy tushuncha beriladi, ularning kelishik qo'shimchalari bilan turlanishi va imlosi o'rgatiladi. O'quvchilarni kishilik olmoshlari bilan tanishtirishda bu so'zlar predmetni nomlamasligi, faqat ko'rsatishi uchun xizmat qilishi bilan tanishtiriladi. Boshlang'ich sinfda kishilik olmoshlarini ot bilan almashinib qo'llanishiga alohida to'xalinmaydi. Chunki men, sen olmoshlari hech qachon ot bilan almashinib qo'llanmaydi: men o'qiyapman, sen o'qiyapsan deyish mumkin, lekin Salima o'qiyapman, Salima o'qiyapsan, qiz tikiyapman tarzida qo'llanmaydi. Lekin 3-shaxs kishilik olmoshi ot bilan almashinib qo'llanadi: qiz tikiyapti – u tikiyapti. O'qituvchi kishilik olmoshlari bilan tanishtiryotganda shunga diqqat qaratishi lozim. Kishilik olmoshi haqidagi dastlabki ma'lumot badiiy asardan keltirilgan og'zaki nutqqa doir misollarni kuzatish va tahlil qilish orqali beriladi. Kishilik olmoshlarini o'rgatish jarayonida o'quvchilarga quyidagi bilim va ko'nikmalar hosil qilinadi; men, sen, u, biz, siz, ular – kishilik olmoshi, ular kim so'rog'iga javob bo'ladi; kishilik olmoshlari so'z turkumi; kishilik olmoshlari 3 ta shaxsni birlik va ko'plikda ifodalaydi; ular kelishiklar bilan turlandi; -ni, -ning qo'shimchalari men, sen olmoshiga qo'shilganda asosdagi n tushib qoladi; u olmoshiga -ga, -da, -dan qo'shimchalari qo'shilsa bir n tovushi ortiriladi kabi bilimlar; olmoshlarni nutqda to'g'ri va o'rinli qo'llash, ularni kelishikli holatda to'g'ri yozish, so'roqlar yordamida aniqlash va farqlash ko'nikmalarini hosil qiladi.

O'quvchilar olmoshlarning kelishik bilan qo'llanishini hali o'rganmagani uchun dastlabki tanishtirishda bosh kelishikdagi olmoshlar qatnashgan gap tanlanadi. Kishilik olmoshlarini o'rgatish uchun quyidagi misollar asosida suhbat o'tkazish mumkin.

1. Men o'ртоqlarim bilan suhbatlashdim. 2. Sen kelsang, men shu yerdaman, deb qo'y...
3. U kela qolsa, gaplarimni aytsam!

Birinchi gap o'qitiladi: Bu gap kimga tegishli? (Yayraga). -Kim suhbatlashdi? (Yayra)
- Men so'zi o'rniga Yayra so'zini qo'yib aytish mumkinmi?

(Yo'q. Bolalar qo'yib o'qib ko'radi va ishonch hosil qiladi). Harakatni kim
bajaryapti? (Men). Men so'zi qaysi so'roqqa javob bo'ladi? (Kim) U gapda qaysi
bo'lak vazifasida kelyapti? (Ega). Ikkinchi gap o'qitiladi: -Bu gapni kim aytyapti? (Yayra)
U kimga murojaat qilyapti? (O'rtog'iga)

Qaysi so'z o'rtog'ini so'zini bildiriyapti? (Sen) Sen so'zi qachon qo'llanar ekan?
(Biror kishiga murojaat qilganda qo'llanadi). Sen qaysi so'roqqa javob bo'ladi? (Kim?) U
qaysi gap bo'lagi vazifasida kelyapti? (Ega)

Uchinchi gap yuzasidan taxminan quyidagicha savollar beriladi: -Bu gap kimga tegishli?
(Bolaga) Bu shaxsning nomi aytilyaptimi? (Yo'q.) Bola so'zi o'rnida qaysi so'z kelyapti?
(U) Bu so'z qachon qo'llanar ekan? (Fikr biror
shaxs haqida (kim haqida) borsa qo'llanadi). Demak, bu gapda shaxs nomi qo'llanmayapti,
uni ko'rsatuvchi so'z qo'llanyapti. Shundan so'ng suhbat
quyidagicha umumlashtiriladi: Predmetni nomlamay uni ko'rsatayotgan so'zlarni
sanang (Men, sen, u) Ular qanday so'roqqa javob bo'lyapti? (Kim?)

O'quvchilar javobiga aniqlik kiritiladi: Men, sen, u – so'z turkumi. Bu so'z turkumining
nomi olmosh deb yuritiladi. Men, sen, u – kishilik olmoshlari. Men I shaxsni, sen II shaxsni,
u III shaxsni ko'rsatadi. Shundan so'ng biz, siz, ular olmoshlari yuzasidan suhbat
o'tkaziladi. Kishilik olmoshlarining birlik va ko'pligi taqqoslash orqali tushuntiriladi va
qachon men, sen, u, qachon biz, siz, ular ishlatilishi ustida ishlanadi. Egallik qo'shimchalari
ifodalaydigan 3 ta shaxs: so'zlovchi (men), tinglovchi (sen), o'zga (u) eslatiladi va u kishilik
olmoshlari bilan bog'lanadi. Olmoshning gapda ega vazifasida kelishi aytiladi. Kishilik
olmoshlarining ko'pligini tushuntirishda "Biz Vatan haqida ko'p maqollar bilamiz. Siz ham
shunday maqollardan bilasizmi?" tarzidagi gaplardan foydalanish mumkin.
O'quvchilarning kishilik olmoshlari yuzasidan olgan tushunchalari bir necha dars davomida
mustahkamlanadi. Bunda kishilik olmoshlariga so'roq berish, qaysi so'roqlarga javob

bo'layotganini aniqlash, matndan kishilik olmoshlarini topish, ularni o'zi bog'langan so'z bilan ko'chirish, kishilik olmoshlari ishtirokida gap tuzish, ularni gapda qanday bo'lak bo'lib kelayotganini aniqlash, kishilik olmoshlarining shaxs-sonini aytish, berilgan fe'llarga mos kishilik olmoshlarini tanlash va gap tuzish (Onamga yordam berdim. onangga yordam berdingmi? Onasiga yordam berdimi?) kabi topshiriqli mashqlar bajariladi. Ayrim matnlar shaxsini o'zgartirib ijodiy qayta hikoyalanaadi. Kishilik olmoshlarining kelishiklar bilan turlanishini o'rgatish muhimdir.

Olmoshlar o'ziga xos quyidagi xususiyatlarga ega:

- 1) olmoshlarning aniq lug'aviy ma'nosi yo'q, ularning qaysi ma'noda kelayotganligi matnda qaysi so'z yoki gap o'rnida almashinib kelishiga qarab belgilanadi;
  - 2) olmoshlarda yasali sh xususiyati yo'q; biroq olmoshlardan boshqa so'z turkumlariga oid so'zlar yasali shi mumkin: manmanlik, sensiramoq, o'zlik, o'zibo'larchilik va b.;
  - 3) olmoshlar aniq ma'no bilan mavhum (umum, abstrakt) ma'noning almashinib qo'llanishini xarakterlaydi. Kishilik olmoshlarining kelishiklar bilan turlanishini matndan oldin shu mavzuni o'quvchilar ongli o'zlashtirishlari uchun doskaga kelishiklarga doir jadval osib qo'yiladi. Jadval asosida suhbat metodida kelishiklar haqidagi o'quvchilar bilimi eslatiladi va ularning yangi mavzuni o'rganishlariga zamin tayyorlanadi: Nechta kelishik bor? Nomini, qo'shimchasi va so'rogini ayting. Kelishiklar qaysi so'z turkumiga qo'shiladi. Kelishik qo'shimchalari qanday vazifa bajaradi? Misollar bilan tushuntiring. O'quvchilar aytgan bitta gap doskaga yozdiriladi va tahlil qilinadi: Bilim davlatdan qimmat (Maqol)
- Kishilik olmoshlarining kelishiklar bilan turlanishi haqidagi tushuncha mashqlar yordamida mustahkamlanadi. Bunda kishilik olmoshlarining qaysi kelishikda ekanligi, ularni o'zi bog'langan so'z bilan birikma tarzida ko'chirish, shaxs-sonini aniqlash, chiziqchalar o'rniga topshiriqqa mos olmoshlar qo'yish, ot o'rnida qo'llangan olmoshlari aniqlash, ijodiy matnlar tuzish kabi topshiriqli mashqlar bajartiriladi.
- Demak, o'quvchilarni kishilik olmoshlaridan nutqda to'g'ri foydalanishga o'rgatish nutqiy ortiqchalikni, talaffuzidagi yoqimsizlikni bartaraf etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. R.X. Jumayev. Ona tili o‘qitish metodikasi. Buxoro, 2021
2. Internet resurslari (Ziyonet, uz, kitob. Uz)
3. N. G‘. Yo‘ldoshova O‘zbek tilini o‘qitish metodikasi .Toshkent, 2020
4. I. Xamrayeva Ona tili o‘qitish maxsus metodikasi.